

ПІДХОДИ ДО РОЗБУДОВИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

Тимчук К. М.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті подано короткий огляд підходів до розбудови освітнього процесу в сучасній школі на основі компетентнісного підходу та оновленого Державного стандарту освіти.

Ключові слова: освітній процес, сучасна школа, ключові навички, ключові компетентності, зміст освіти, сучасний підручник.

В статье коротко рассматриваются подходы к развитию образовательного процесса в современной школе на основе компетентного подхода и обновленного Государственного стандарта образования.

Ключевые слова: образовательный процесс, современная школа, ключевые навыки, ключевые компетентности, содержание образования, современный учебник.

This article is connected with the approaches to the development of educational process in the modern school on the base of key competencies and new educational standard.

Keywords: educational process, secondary school, key skills, key competencies, contents of education, modern manual.

Сьогодні у світі є три підходи (три моделі), на основі яких можна аналізувати й розбудовувати освітній процес у сучасній школі.

1. Підхід з погляду змісту. Тут головним є те, “що викладається учням у школі” – Державний стандарт і навчальний план (навчальна програма) – освітній нормативний документ, побудований на основі системоорганізаційної єдності цілей, цінностей, змісту освіти та вимог до рівня його засвоєння, а також умов організації навчального процесу [5, с. 382], і підручники, де відбувається подальша конкретизація змісту навчального предмета, що є тим набором “знанневих” можливостей учня, які можуть бути реалізовані на уроках та в позаурочний час.

2. Підхід з погляду процесу навчання. Тут основними питаннями стають: що відбувається під час навчання? Як учні вчать? Що насправді вони засвоюють із викладеного? Аналізу підлягають явища та процеси, що відбуваються в класі, коли учні разом з учителем здійснюють пізнавальну діяльність у класі чи поза ним.

3. Підхід з погляду результатів. Такий підхід спрямовує нас на цілий набір компетентностей (знань, умінь, навичок, ставлень тощо), якими оволоділи учні, що закінчують школу.

Водночас важливим сьогодні є набуття учнем набору необхідних життєвих *компетентностей*, необхідних для життя в суспільстві та швидкозмінному світі [2, с. 55-56].

Опитування, проведене серед освітян, підтвердило, що поняття *основні* або *ключові* навички (*basic or key skills*) традиційно стосувалося лише професійно-технічної освіти. Однак протягом останнього десятиріччя більше половини країн Євросоюзу визнали необхідність розвитку ключових навичок для всіх учнів незалежно від типу освіти, яку вони отримують. У результаті це поняття швидко поширилося на середню освіту.

Оскільки термін *навички* все ще асоціюється з професійною освітою, деякі країни надають перевагу терміну *основні* або *ключові компетентності* (*basic or key competencies*) у контексті загальної освіти.

Сьогодні в багатьох європейських країнах щодо змісту освіти зроблено кроки до створення підґрунтя для того, щоб основні результати навчання базувалися на досягненні учнями необхідних компетентностей. Впровадження ключових компетентностей у зміст освіти та моніторингу якості освіти в європейських країнах відбувається поступово, супроводжується широким обговоренням та глибоким науково-дидактичним матеріалом. Оскільки поняття *ключових компетентностей* досить багатогранне, його визначення й трактування є постійним предметом дискусій.

Міжнародна комісія Ради Європи розглядає поняття *компетентності* як загальні, або ключові, вміння, базові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, кроснавчальні вміння або навички, ключові уявлення, опори, або опорні знання, (Definition and Selection of Competencies. Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO). Strategy Paper on Key Competencies. An Overarching Frame of Reference for an Assessment and Research Program – OECD (Draft).

Згідно з визначенням Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнення та освіти (*International Board of Standards for Training, Performance and Instruction (IBSTPI)*) поняття *компетентності* визначається як спроможність кваліфіковано здійснювати діяльність, виконувати завдання або роботу. При цьому поняття компетентності містить набір знань, навичок та стосунків, що дають змогу особистості ефективно здійснювати діяльність або виконувати певні функції, що передбачають досягнення певних стандартів у галузі професії або виду діяльності [7, с. 19-20].

Експерти програми “*DeSeCo*” (*Definition and Selection of Competencies*) – міжнародна мережа “Визначення та відбір компетентностей: теоретичні та концептуальні засади” 1997 р. – визначають поняття *компетентності* (*competency*) як здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти та виконувати поставлені завдання. Кожна компетентність побудована на комбінації (поєднанні) взаємовідповідних пізнавальних ставлень та практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань і вмінь, усього того, що можна мобілізувати для активної дії [7, с. 22].

У новітньому словнику іноземних слів та виразів *компетентність* пояснюється як володіння знаннями та досвідом, який дозволяє робити висновки про що-небудь, авторитетна думка [4].

Представивши різні підходи до визначення поняття ключових компетентностей, що склалися завдяки зусиллям міжнародних освітніх інституцій, слід зазначити, що на сьогодні немає однозначного визначення поняття ключових компетентностей. Дискусія, що відбувається впродовж останніх 10 років, дала можливість багатьом країнам зробити власні узагальнення та визначення, однак основна роль у розробленні визначень ключових компетентностей належить міжнародним організаціям, що зробили спробу узагальнити напрацювання педагогів з різних країн.

У результаті аналізу виявлено, що :

1. За визначенням багатьох міжнародних експертів, поняття ключових компетентностей належить до сфери узагальнених понять, що містять комплекс різних компонентів – знань, умінь, навичок, взаємовідносин, цінностей та інших чинників, що становлять особистісні та суспільні аспекти життя й діяльності людини і від яких залежить особистий та суспільний прогрес.

2. Найдетальніше до розгляду та класифікації ключових компетентностей підійшли країни – члени Організації економічного співробітництва та розвитку шляхом широких дискусій серед світової педагогічної громадськості. Запропонована класифікація була прийнята багатьма країнами як стратегічна умова для впровадження освіти впродовж життя. Концептуальні положення, що стосуються набуття ключових умінь та компетентностей увійшли до рекомендацій міжнародної спільноти (Біла книга, яку розробила Європейська Комісія, 1996; Меморандум з освіти впродовж життя, 2000; План дій Євросоюзу та Ради Європи, 2002; План дій навичок та мобільності Єврокомісії, 2002 тощо) [7, с. 26].

В Україні загальний аналіз сутності цього поняття, характеристику компетентностей в освітніх системах зарубіжних країн здійснили на попередньому етапі дослідження О. Овчарук, О. Пометун, О. Локшина та ін. [2, с. 34].

“Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти” *компетентність* визначають “як загальну здатність, яка базується на знаннях, уміннях, цінностях, здібностях, набутих завдяки навчанню” [3, с. 3].

Н. Салівон стверджує, що *компетентність* – це мобільні знання, які постійно оновлюються; гнучкі, дієві методи, що дають можливість використовувати ці знання в конкретній ситуації, критичне мислення, яке дозволяє оцінювати окремі ідеї щодо можливості їх використання в тій чи іншій ситуації [6, с. 6-13].

С. Бондар визначає *компетентність* як здатність розв'язувати проблеми, що забезпечується не лише оволодінням готовою інформацією, а й інтенсивною участю розуму, досвіду, творчих здібностей учнів [1, с. 8-9].

“*Компетентність*” – педагогічна категорія, яка може характеризувати як певний етап в освітньому процесі, так і його кінцевий результат – результат освіти [8, с. 51].

У червні 2004 р. відбувся семінар Міністерства освіти і науки України та Проекту ПРООН “Освітня політика та освіта “рівний – рівному” [2, с. 92], де було сформульоване таке визначення: *компетентність* – це інтегрована характеристика якості особистості, результативний блок, сформований через досвід, знання, вміння, ставлення, поведінкові реакції. Компетентність побудована на комбінації взаємовідповідних пізнавальних відношень і практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань та вмінь, усього того, що можна мобілізувати для активної дії.

Кожна освітня галузь у результаті повинна отримати визначені компетенції.

Щодо вивчення іноземної мови в проєкті Державного стандарту було подано мету досягнення учнями такого *рівня комунікативної компетенції* (ця галузь оперує терміном *компетенції*, а не *компетентності*), що дозволяє спілкуватися (розуміння (аудіювання, читання), говоріння, письмо). Також надано пояснення, що таке *комунікативна компетенція*, яка складається з трьох основних видів – мовленнєвої, мовної та соціокультурної. Комунікативна компетенція у свою чергу складається з 4-х видів компетенцій – аудіювання, говоріння, читання та письма; *мовна компетенція* містить лексичну, граматичну, фонологічну та орфографічну, а *соціокультурна компетенція* охоплює два види – країнознавчу та лінгвокраїнознавчу компетенції. Саме у визначенні компонентів іноземної мови автори, описуючи результати навчання, керуються тим, що може робити учень, а саме – спілкуватися, використовувати компенсаторні засоби тощо. Це дає підстави стверджувати, що ця галузь найсуттєвіше та найбільш систематизовано узагальнює і трактує поняття компетенції [2, с. 59].

Склад, структура і функції змісту освіти фіксуються у формі підручників та інших засобів навчання, тут здійснюється подальша конкретизація змісту навчального предмета.

Підручник – це книга або інший носій інформації, який є засобом для засвоєння змісту освіти й містить систематизований навчальний матеріал, передбачений навчальною програмою з певного предмета. Підручник є комплексною інформаційною моделлю, яка у своїй структурі містить три основні блоки:

- 1) вимоги до результатів роботи учня з підручником (до кожної теми чи розділу);
- 2) текстовий блок, який розподіляється на основний, додатковий та пояснювальний;
- 3) блок діяльнісного спрямування (питання і завдання на репродуктивну, творчу, емоційно-ціннісну, рефлексивну, контрольну-оцінну діяльність).

З погляду компетентнісного підходу підручник як навчальний засіб виконує такі основні функції: інформаційно-пізнавальну, дослідницьку, практичну, самоосвітню, які спрямовані передусім на сприяння формуванню та розвитку основних предметних і загальнопредметних компетентностей учнів.

Забезпечення першої функції можливе завдяки тому, що джерелом інформації в підручнику є не тільки готовий опис будь-яких явищ, предметів або їх пояснень. У підручнику таку роль може також виконувати фотографія, малюнок, модель, діаграма, схема, рекомендація, застосування спеціального коду, текст для програмованого навчання та тексти для контролю результатів, які стимулюють пізнавальну діяльність школярів.

Дослідницьку функцію підручник виконує, заохочуючи учнів самостійно розв'язувати проблеми, через поступове введення учнів у курс самостійного дослідження на доступному рівні, шляхом отримання певного мінімуму методологічного знання з будь-якого предмета, що особливо може бути популярним у підручниках природничого циклу.

Завдання підручника полягає не тільки в заохоченні учнів пізнавати дійсність, а й у підготовці їх до практичного застосування. Ця функція здійснюється через вправи й завдання, які дають змогу вдосконалювати різні практичні навички та стимулюють практичну діяльність.

Четверта функція – самоосвітня, забезпечується через формування в учня навичок самоосвіти, через створення умов для виявлення й розвитку його пізнавальних, технічних, природознавчих, художніх та інших здібностей, його зацікавленості в самостійному розв'язанні теоретичних і практичних проблем, через заохочення до подальшого творчого пошуку.

Сучасний підручник має бути діяльнісно орієнтованим. У підручнику відбито всі компоненти змісту освіти, які спрямовують учнів на навчально-інформаційну, репродуктивну, творчу, емоційно-ціннісну, оцінну діяльність. Усі знання подано відповідно до сучасного рівня розвитку науки, техніки та культури в обсягах, які чітко враховують вікові можливості школярів. Щоб опанувати відомі способи діяльності, потрібно сформулювати в школярів передбачені програмою вміння й навички, для чого в підручнику розміщують питання і завдання, розраховані на відповідні способи діяльності:

- 1) предметні способи діяльності, характерні для відповідних наук і сфер діяльності людини;
- 2) загальнопредметні способи діяльності (планування, аналіз, синтез, порівняння, узагальнення; визначати ціль і досягати її; ставити питання щодо спостережених фактів, шукати причини явищ, які відбуваються, демонструвати своє розуміння або нерозуміння стосовно проблеми, що вивчається; формулювати гіпотезу та перевіряти її слушність; працювати з книгою й іншими джерелами інформації, складати реферати; звітувати усно й письмово про результати свого дослідження, використовуючи комп'ютерні засоби й технології (текстові та графічні редактори, презентації));
- 3) способи рефлексивної діяльності: графічні, вербальні, емоційно-образні, які здійснюються через логічні, образні, інтуїтивні дії, що сукупно утворюють технологію навчання учня [2, с. 55-56].

Останнім часом автори, що створюють підручники, намагаються враховувати всі необхідні елементи сучасної навчальної книги. Наприклад, у 2010 році було запропоновано кілька нових підручників з англійської мови для 10-х класів, які були рекомендовані Міністерством освіти і науки України та пройшли наукову і психолого-педагогічну експертизи, які проводив Центр наукових досліджень та викладання іноземних мов НАН України та Інститут педагогіки НАПН України. Це: *Your English Self: Підручник для 10-го класу загальноосвітніх навчальних закладів* / Л. В. Калініна, І. В. Самойлюкевич; *English, 10 : підруч. з англ. мови для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл.* / Т. П. Козловська; *Англійська мова: Підручник для 10-го класу загальноосвітніх навчальних закладів* / О. Д. Карп'юк; *Англійська мова: Підручник для 10-го класу загальноосвітніх навчальних закладів* / А. Несвіт.

Звичайно, кожний підручник відрізняється від іншого, в кожній із запропонованих навчальних книжок є свої слабші та сильніші сторони, але те, що автори підручників намагаються повною мірою втілити в життя компетентнісний підхід до навчання, і є тим позитивним зрушенням, якого чекають від сучасної школи.

Література

1. Бондар С. Компетентність особистості – інтегрований компонент навчальних досягнень учнів / С. Бондар // *Біологія і хімія в школі.* – 2003. - № 2. – С. 8–9.
2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: *Бібліотека з освітньої політики* / [за заг. ред. О. В. Овчарук]. – К. : “К.І.С.”, 2004. – 112 с.

3. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти // Директор школи. – 2000. – № 39–40. – 126 с.
4. Новейший словарь иностранных слов и выражений. – М. : ООО Изд-во АСТ, 2002. – 976 с.
5. Оконь В. Введение в общую дидактику. – М. : Высш.шк., 1990. – 382 с.
6. Салівон Н. В. Формування ключових компетентностей учнів на уроках біології і шляхом використання методики розвитку критичного мислення / Н. В. Салівон // Біологія. – 2007. – № 19-21 (175–177). – С. 6–13.
7. Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. – К. : “К.І.С.”, 2003. – 296 с.
8. Трубочова С. Е. Умови реалізації компетентнісного підходу в навчальному процесі. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / [заг. ред. О. В. Овчарук]. – К. : “К.І.С.”, 2004. – 112 с.